

A SCOLARI CSALÁD VÁRAI OZORAI PIPÓ IDEJÉN: PALAGIO DI TIZZANO ÉS CASTELLO DI VICCHIO MAGGIO

Kutatási beszámoló¹

Filippo Scolari Firenzéből települt át a Magyar Királyságba, s komoly karriert futott be Zsigmond király udvarában.² A korabeli nagyurakhoz hasonlóan méltó rezidenciát emelt birtokai központjában, Ozorán.³ A hazai szakirodalomban már viszonylag korán megjelent az a vélekedés, hogy Ozorai nem szakadt el teljesen szülőföldjétől, hanem lépést tarthatott az ottani gazdasági-politikai és kulturális élittel is, ugyanakkor konkrét bizonyítékokkal nem szolgáltak ezzel kapcsolatban a kutatók.⁴ Ugyan már születtek életrajzok, kisebb utalások Pipóra vonatkozóan, a firenzei levéltári források jó részének közlése, s egyáltalán az azokra való hivatkozás elmaradt.⁵ Koppány Tibor – még a ré-

- 1 A szerző köszönetet mond ezúton az Istituto Universitario Europeonak, ahol Peter Becker és Anthony Molho professzorok irányításával 2004. és 2005. tavaszán kutatást végzett – vendéghallgatóként – az Archivio di Stato di Firenze-ben. A 2004. évi tanulmányúthoz a Magyar Ösztöndíj Bizottság és az Istituto Universitario Europeo, Department of History and Civilisation, a 2005. évi úthoz az Istituto Universitario Europeo, Department of History and Civilisation nyújtott támogatást. A szerző köszönetet mond továbbá tanárának, Feld Istvánnak a számtalan segítségért és hasznos tanácsért.
- 2 ENGEL 2003. 247–301. HATEGAN 1997.; WENZEL 1863.; CAPPONI 1990. 444–446.
- 3 Filippo di Stefano Scolari – azaz Ozorai Pipó – osztályos testvéreivel együtt kapta a várépítési engedélyt. Egyikük Pipó testvére, Matteo di Stefano Scolari volt, másikuk Leonardo di Caccia Altoviti, az előbbiek unokatestvére. ZsO III. 2680. 623., 2650. 608.; TEKE 1995. 129–150.; WENZEL 1884. 613–627., 220–247., 412–437.; ENGEL 2003. 280.
- 4 Filippo Scolari udvarában dolgozó művészek között említette meg Balogh Jolán Masolinot és Manetto Ammannatinit. BALOGH 1923–1926. 181. A feltételezésekre számtalan konkrét bizonyítékot szolgáltat az Archivio di Stato di Firenze anyaga, melyben – a Balogh Jolán által leírt források mellett – számtalan eddig feltáratlan forrás szól Ozorairól és a firenzeiekkel tartott kapcsolatáról. Így Ozorai Pipó – minden bizonnyal megőrizve firenzei polgárjogát – Matteo és Andrea Scolari öröksége után, mely 360 forintra rúgott, a San Giovanni negyedben adózott. ASF Monte Comune o delle Graticole II. 2416. p. 111. Az adó mértéke 60 forint volt, melyet San Giovanni negyed Chiavi nevű kerületében adózott le. ASF Monte Comune o delle Graticole II. 994. p. 30v.; Ugyanakkor 1405-ben a tartozások listáján San Giovanni negyedben a Via Panzanon írták össze Pipót, Matteoval együtt. ASF Monte Comune o delle Graticole II. 1805. p. 39. Az örökség utáni adót természetesen mindig az örökös polgárjoga szerinti városban fizették be Itáliában, itt az a figyelemreméltó, hogy Pipót minidig egy meghatározott kerületben írták össze, tehát ott lehetett a rezidenciája.
- 5 Franco Cardini (az Università degli Studi di Firenze tanára, a középkortörténeti mesteri iskola vezetője) *Storie fiorentine* című könyvében – jobbra ismeretterjesztő stílusban, jegyzetapparátus nélkül – rövid életrajzt közöl az idősebb Filippo Scolari-ról. Ebben arról ír, hogy Scolari a famegmunkáló mestert, Manetto Ammannatinit udvarába hívta, s később maga Zsigmond király is szolgálatába fogadta. Antonio Manetti – közel Pipóval kortárs szerzőre – hivatkozik a szerző a „Grosso legnaiuolo”-legenda kapcsán, melynek főszereplője minden bizonnyal azonosítható Ammannatini mesterrel. Ez arról szól, hogy Brunelleschi barátjaként a testes mester – miután barátai gúnyt űztek belőle – a Magyar Királyságban próbált szerencsét, mert Firenzében az a hír járta, hogy Pipó szívesen fogad szolgálatába firenzei művészeket. Pipó földjét megtette építőmesternek és Manetto da Firenze mesterként emlegették. Az adatok híteltsége néhol teljesen valószínűtlen, ugyanakkor Cardini szakmai tekintélye feltételeznél a munka alaposágát. CARDINI 1994. 338–339. Továbbá egy 17. századi történeti munka: Caratteri di diverse persone rinomate raccolti da Carlo Tommaso Strozzi (XIV.) Pippo Spano, ossia Filippo Scolari dal XVII secolo ASF Carte Stroziane serie II–III. 147.

gészeti kutatások megkezdése előtt – 1979-ben írt cikkében először hozta közvetlenül kapcsolatba az ozorai várat itáliai előképekkel és feltételezte – külföldi szakirodalomra támaszkodva – firenzei mesterek, így Manetto di Jacopo Ammannatini részvételét a Pipó-kori építkezésekben.⁶ A firenzei mester Pipó udvarában betöltött szerepéhez halvány támaszt adnak azok a nagyobb részben hitelesnek elfogadható 15. és 16. századi életrajzok, melyek szintén szólnak a 'Grosso legnaiuolo' magyar királyságbeli működéséről.⁷ A Masolino kutató Joannides feltételezése szerint akár építészként is dolgozhatott a mester Pipó számára.⁸

A vár feltárását vezető régészek közül Feld István a viszonylagos szabályosságot, a belső udvaros elrendezést egyértelműen a hazai divatból vezette le a Zsigmond-kor 1410–1420-as éveire oly jellemző lineáris stílusú gótikus nyílászorok alkalmazása okán, s nem találja valószínűnek itáliai mesterek közreműködését.⁹

Ugyanakkor – az ozorai vár ásatása során előkerült – fecskéfarkas pártázati elem nem tekinthető elterjedtnek a magyar építészetben, a Zsigmond korban és azt megelőzően. Ennek viszont már Firenze területén komoly szimbolikus tartalmat is tulajdonítottak évszázadok óta, hiszen a guelf–ghibellin harcok során a fecskéfarkas pártázat a ghibellin párt ismertető jegyvé vált.¹⁰ A Scolari család pedig – a Buondelmonte családból kiválása után elhagyta a guelf pártot – és ghibellinné lett.¹¹

Az itthoni – Pipó korabeli – forrásanyag sajnos nagyon esetlegesen szól magáról az épületről, az 1416-ban kiadott királyi engedélyről tudunk csak, valamint arról, hogy már 1438-ban Szent Fülöp és Szent Borbála tiszteletére szentelt kápolna található az épületben.¹²

Újabb eredményeket a vár építéséről és külső megjelenéséről a régészeti adatok mellett így csak az olaszországi levéltári forrásoktól lehetett várni, valamint attól, hogy a

6 Filippo Scolari magyar földi építkezéseinek vezető mestere Koppány szerint Manetto Ammannatini volt, így elképzelhetőnek tartotta, hogy az ozorai várkastély építője is ő volt. Feltételezését Balogh Jolán által először megemlített firenzei követjelentésre alapozza. Koppány egyébként magát az épület formáját is a hazai építészetben egyedülállónak tartja. KOPPÁNY 1979. 193–203. Újabbban a Pannonia Regia kötetben publikálta Koppány, hogy a Pipó udvarához tartozó firenzei építész, Manetto Ammannatini – itáliai források szerint – Pipó építkezéseit vezette. KOPPÁNY 1994. 367–368.; FELD–KOPPÁNY 1987. 332–346. Koppány Tibor és Feld István véleményét közli MAROSI 1987. 332–346.; Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. 8. Mai 1. November 1982. Schallaburg, 1982. 135–136. A legfrissebb szakirodalom is Koppány véleményét közli: JÉKELY 2006. 302. Vayer Lajos is megemlítette Ammannatinit, mint Pipó építkezéseinek vezetőjét: VAYER 1962. Korábban Balogh Jolán tett arra utalást, hogy Manetto Ammannatini minden bizonnyal Pipó hívására jött Magyarországra, s valószínűség szerint az itáliai hatást mutató várakhoz köze lehetett. BALOGH 1966. 420. 5. jegyzet.

7 VIGH 1987b. 5–11.; VIGH 1987a. 13–23.; VIGH 1987c. 25–52., ez utóbbinak leírása: Hungarica. Ungarn Betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. Gesammelt und beschrieben von Graf ALEXANDER APPONYI. Teil I. Band I–II. Neubearbeitet von JÓZSEF VEKERDI. Budapest, 2004. 448. 689.; 436.; az eredeti: Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára, Apponyi gyűjtemény 436. (1570-es kiadás); 689. (1606-os kiadás); Inventarium de Operibus Litterariis ad Res Hungaricas Pertinentiis ab Initiis usque ad Annum 1700. A magyar történeti irodalom lelőhelyjegyzéke 1700-ig. Composuit, összeállította KULCSÁR PÉTER. Budapest, 2003. 345.

8 PAUL JOANNIDES: Masaccio and Masolino. A Complete Catalogue. London, 1993. 32.

9 FELD 2003. 8–9.; FELD 2000. 7–8.; FELD–KOPPÁNY 1987b. 89.; FELD 1990. 13–39.; Ugyanakkor a Feld István és Koppány Tibor által írt 1987-es tanulmány alaprajzában, tömegében és belső elrendezésében a középkori magyarországi váraktól eltérő sajátosságait emelték ki a szerzők az ozorai várnak. FELD–KOPPÁNY 1987. 333.

10 A guelf váraknak derékszögű, míg a ghibellinek fecskéfarkas pártázatot építettek. BARBERO, ALESSANDRO–FRUGONI, CHIARA: Dizionario del Medioevo. Roma–Bari, 2001. 168.

11 KISS 1989., VIGH 1987a. 9.

12 Pécsi püspök Ozorai Pipó özvegye, Borbála asszony Ozora várában álló, Fülöp és Borbála szentek oltalmát élvező kápolnája részére az év felsorolt ünnepeire 40 napos búcsút engedélyez. LUKCSICS 1931., 1938. Az építési engedély: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár [=DL] 87893.; DL 87891.

még ma is álló – a középkori Firenzei Köztársaság területén található – Scolari-várakban párhuzamokra lelünk.

Az bizonyos, hogy Ozorai kapcsolatot tartott a kor jelentős firenzei politikusaival, kereskedőivel és művész-mestereivel.¹³ Így a Pipó halála után elkészült Scolari-oratóriumot, az Oratorio di Santa Maria degli Angeli (Castellaccio) maga Filippo Brunelleschi tervezte, a három Scolari, Andrea az unokatestvér (váradai püspök), Matteo a testvér és Filippo hagyatékából, akik mindnyájan 1426-ban haláloztak el.¹⁴ Nem véletlenül esett Pipó választása végül a Santa Maria degli Angeli kolostorra, hiszen maga Matteo Scolari is 90 forintot hagyományozott rá.¹⁵

Így nem meglepő, hogy az ozorai várral kapcsolatba hozott Manetto di Jacopo Ammannatini Brunelleschi műhelyéhez tartozó mester volt, aki elsősorban intarziákat, faburkolatokat készített.¹⁶ Sajnos azonban megnehezíti azonosítását az a tény, hogy sem a firenzei adóösszeírásban, sem pedig a hivatalviselők között nem szerepel a neve Firenzében. Természetesen ez magyarázható lenne azzal – ha a kutatók feltevése szerint már 1409-től haláláig – Magyarországon tartózkodott, itt meg is telepedhetett, 1444-ben Pier Paolo Vergerio egyik tanúja volt végrendeleténél.¹⁷ A hitelesnek tekinthető, minden bizonnyal 15. század végénél nem idősebb firenzei másolat megemlíti tehát egy Manetto

- 13 A firenzei vezető politikai elittel és a kereskedő családokkal szoros baráti-rokoni szálakat ápolt. Például a rokonai között volt az Altoviti, Buondelmonte, Capponi, Guadagni, Infangati családok, akikkel üzleti ügyeket is bonyolított. A Buondelmontékkal kapcsolatos rokoni szálakra utal Compagni és Jacopo di Poggio is. KISS 1989.; JACOPO DI POGGIO 1987. 9. Az Infangati családból származott Piera, Baldinaccio lánya, akit Pipó testvére, Matteo vett feleségül. A korabeli források szerint üzleti kapcsolatban is álltak a családdal. Három lányuk volt: Caterina, Giuliana detta Mattea, Francesca. VIGH 1987c. 59. Francesca Scolari végrendelete, mely megnevezi apját, Matteot, anyját Pierát, férjét Tommaso di Neri di Gino Capponit. ASF Carte Stroziane II. 119. A Scolari és Guadagni család kapcsolatára vonatkozóan: ASF Mediceo avanti il Principato 150. 17.
- 14 1434. aprile 2. „Convenzione tra i Consoli dell'Arte di Calimala e i monaci di Santa Maria degli Angeli di Firenze oer la costruzione di un oratorio intitolato alla Vergine, sul terreno del loro Monastero: atto rogato dal notaio Francesco di Francesco Guardi. Narra il Manetti: 'Cosi gli fu allogato el tempio degli Agnoli, ordine di messer matteo Scolari ed altri di quella casa, alla spesa;...' Archivio di Stato di Firenze: Ricerche Brunelleschiane. FILIPPO BRUNELLESCHI: L'uomo e l'artista. Mostra documentaria catalogo a cura di Paola Benigni. Firenze, 1977. 86. dokumentum; ASF Notarile Antecosimiano G. 701., Protocollo di Ser Francesco di Francesco Guardi, 1433–1446., fasc. 19.; LICHNER 1918–21. 63–65.; Tempio degli Scolari: 1427. dicembre 20. Si autorizzano i consoli dell'Arte di calimala, quali esecutori testamentari di Filippo Spani, erede dei beni di matteo del fu Stefano Scolari e di quelli di Andrea di Filippo del fu Renzo Scolari, vescovo di varadino, dopo aver soddisfatto i creditori i legatari, a far costruire a Tiranom, oppure a Vichiomaggio un monastero dell'ordine dei frati camaldolesi: provisione deliberata dai Signori e Collegi il 18 dicembre 1427, approvata dal Consiglio del Popolo il 20 dicembre 1427. Archivio di Stato di Firenze: Ricerche Brunelleschiane. FILIPPO BRUNELLESCHI: L'uomo e l'artista. Mostra documentaria catalogo a cura di Paola Benigni. Firenze, 1977. 65. 85. dokumentum G. CANESTRINI: Archivio Stroico Italiano IV. Firenze, 1843. 185–213. ASF Provvisioni 118., cc. 134r–136v. Consules Kalismale sint executores testamentorum domini Andree et domini Mactei de Scolarius Balogh Jolán hivatkozott az Arte di Calimala rendelkezésére – Canestrini 1843-as cikke alapján –, melyben a céh 1434. április 2-án megegyezett a kamalduliakkal az oratórium építésében. BALOGH 1923–1926. 175.; BATTISTI 1981. 326–327., 248. 16–18. jegyzet.
- 15 Archivio di Stato di Firenze, Corporazione Religiose Sopresse dal Governo Francese 78. (Badia di Firenze) 326. 260.
- 16 Fabriczy kapcsolatba hozta Antonio Manetti 16. századi novellájában szereplő „grosso legnaiuolo”-t az intarziátor Manetto Ammannatinivel (1384–1450). FABRICZY 1892. 44.; BATTISTI 1981. 326–327.
- 17 Az 1409-es évszámot Balogh Jolán említi Antonio Manettire hivatkozva. BALOGH 1966. 47. 3. lábjegyzet; KOPPÁNY 1979. 202. Hivatkozott Pier Paolo Vergerio 1444-es végrendeletére Huszti olvasatában Balogh. Szerinte Zsigmond szolgálatába Pipó halála után léphetett. BALOGH 1966. 48. 3. lábjegyzet. Továbbá Balogh Jolán Antonio Manetti műve alapján írta, hogy jóval Ammannatini 1409-es megérkezése előtt itt volt már az országban Pellegrino delle tarsie firenzei asztalos, aki huzamosabb ideig Pipó szolgálatában állhatott. 1409-ben hazatért Firenzébe, hogy megpróbáljon más mestereket Magyarországra hívni, s ugyanebben az évben Ammannatinivel tért vissza. BALOGH 1966. 496.

da Firenzét, aki munkát végzett Pipónak és ezért fizetségét várja.¹⁸ A legnaiuoli bútorokat készítették, intarziákat, cassonekat, és különböző burkolatokat.¹⁹ Így feltételezhetjük azt, hogy Ammannatini belsőépítészeti munkákat végzett Piponak. Kétségtelenül a legnagyobb szabású építészeti munkákat Ozorán végeztette Pipo, hiszen itt építtette ki birtokai központját, a várat. A 'sala' kifejezés minden valószínűség szerint díszes nagyteremre, fogadóteremre utalhat, melyből az ozorai várban kettő is volt. Az egyik az épület nyugati, míg a másik a keleti szárnyában.²⁰

Ugyanakkor Rinaldo degli Albizzi és Giulio di Nello követjelentése leírja, hogy 1426-ban Manetto di Jacopo vendégeskedett az ozorai várban.²¹

A vár valószínűleg készen állt már 1423-ra, mikor Zsigmond kíséretével Ozorára látogatott, mint ahogy erre Feld István rámutatott.²² A király itineráriuma arra utalhat, hogy a rövid kitérő sokkal inkább személyes jellegű lehetett, mint politikai érdek.²³

Az bizonyos, hogy már az 1420-as években Brunelleschi és műhelye számos erődítésben és várépítkezésben vett részt. Itt gondolhatunk például Vicopisano várának építésére is. De az 1420-as években még jelen volt Pistoia-ban zajló erődítési munkálatoknál, valamint Lasta a Signában és Malmantileben építette az erődöt.²⁴ Fontos azonban megjegyezni, hogy nem feltétlenül irányította firenzei mester a munkálatokat, hiszen akár terveket is kaphatott Pipo mestere, erre jó példa a sienai Ospedale Maggiore tervrajza, melyet maga Zsigmond kért el, saját építkezéseihez mintának.²⁵ Ezen felül Brunelleschi városi palazzok munkálataiban is szerepet vállalt, tervezőként. Tehát sem neki, sem pedig a vele együtt dolgozó mestereknek nem lehetett újdonság egy Ozora-típusú lakhely megtervezése és talán egyes elemeinek kivitelezése.²⁶

18 „... piu capitoli di lettera dabuda ad 28 digugno 1429 a fi 1000 si paghare pro mess lospano a Manetto di Jacopo da Firenze pro lo lavoro delcastel de sala” (ez a sor ki van húzva). ASF Corporazioni Religiose Sopresse dal Governo Francese, 78. 326. 370v.; Sajnos a „castel del sala” birtokos szerkezet feloldása meglehetősen kétséges – mint ahogy erre Marosi Ernő felhívta a figyelmem – pontos fordításban „zalai vár”-ra utalna, ugyanakkor lehet ez Zala vármegyei vár. Ennek ellentmond, hogy a történeti kutatásunk eddigi álláspontja szerint Pipónak nem volt várbirtoka Zalában, csupán néhány familiárisa birtokolt a megyében (Szatlóczi Gábor szíves közlése). Az azonban bizonyos, hogy a „sala” kifejezés, melyet ugyanígy irtak, „nagyterem”-ként fordítható. Manetto di Jacopo jutattásáról. PAUL JOANNIDES: Masaccio and Masolino. A Complete Catalogue. London, 1993. 32. Ammannatini azonosítására támpontot nyújtanak: Online Catasto of 1427. Version 1.3. Edited by HERLIHY, DAVID–KLAPISCH-ZUBER, CHRISTIANE–LITCHFIELD, R. BURR–MOLHO, ANTHONY. [Machine readable data file based on D. Herlihy and C. Christiane Klapisch-Zuber, Census and Property Survey of Florentine Domains in the Province of Tuscany, 1427–1480]. Florentine Renaissance Resources/STG: Brown University, Providence, R. I., 2002.; Florentine Renaissance Resources, Online Tratte of Office Holders, 1282–1532. Machine readable data file. Edited by HERLIHY, DAVID–LITCHFIELD, R. BURR–MOLHO, ANTHONY–BARDUCCI, ROBERTO. (Florentine Renaissance Resources/STG: Brown University, Providence, R. I., 2002.)

19 STALEY 1906. 416.

20 Lásd. I/4b-c. helyiségek és az I/6d-e. kutatása. Jelentés az ozorai várkastély 1981–88. évi régészeti kutatásáról. Készítették: FELD ISTVÁN–GERE LÁSZLÓ–GERELYES IBOLYA–KISFALUDI JÚLIA–KOPPÁNY TIBOR – LÁSZAY JUDIT–VIZI MÁRTA. 75–79.; 89–91.

21 Dal libro degli Rinaldo degli Maso degli Albizzi nel quale e fatto memoria di tutte l'Ambasciate comissioni che gli hebbe ASF Carte Stroziane II. 59. p.122.; Hivatkozott rá Koppány Tibor is: KOPPÁNY 1979. 203. 10. jegyzet

22 FELD 2003.

23 ENGEL 1987. 80.

24 BATTISTI 1981. 230–231.; PACCIANI 1981 308–320.

25 Archivio Stato di Siena-ban található 1414. szeptember 6-án kelt oklevél. ASF Indice dei Diplomi Imperiali.; Hivatkozott a sienai kórház és Zsigmond király kapcsolatára MAROSI 1984. 11–27.; korábban VAYER 1962. 90.

26 Itt valószínűleg a Pipo idejére tehető nyílászerveket kizárhatjuk a körből, minden bizonnyal a Magyar királyságbeli mesterek munkái lehetnek, hiszen egyértelműen a késő Zsigmond kor grafikus stílusú faragványaihoz sorolhatók, ahogy erre Feld István rávilágított. FELD–KOPPÁNY 1987. 332–346.

Az épület megjelenésében ezt támaszthatja alá – a Magyar Királyság területén ez időben egyáltalán nem alkalmazott elemek megjelenése – így a rézsús felfalazás (scarpe), a fecskefarkas pártázat. A cortile-típusú udvar elhelyezése (épületszárnyaktól körülvett belső udvar), s annak viszonylagos szabályossága, pedig az Anjou királyok magyarországi építkezéseivel hozhatók összefüggésbe. Nagy Lajos idejére tehető Diósgyőr és Zólyom kiépítése, valamint későbbiekben, Zsigmond uralkodása alatt, Tata és Végles szabályos alaprajzon elhelyezkedő királyi várai. Ezeket – Buzás Gergely nézetei szerint – egyértelműen kiindulópontként kezelhetjük 15. század közepén épült, rezidenciális funkciójú magánvárak esetében. Így ide sorolható az Ozorán emelt, Pipó féle vár is.²⁷ Korabeli párhuzamait Buzás az itáliai várak között találta meg, így Pandino, Ferrara és Mantova 14. század végi váraiban. Ozorát pedig egyértelműen hasonlítja az 1390-es években kiépített észak-itáliai Verrès várával.²⁸

Pipó idején a családnak két vidéki váráról van tudomásunk a firenzei contado területén. Az egyik Firenzétől délkeletre található Santo Stefano di Tizzano. A vár még a Scolariknak a Buondelmonte nemzetségből kiválása előtt épült. Legkorábbi része a 12–13. századból származnak, mely valószínűleg így őrtorony funkciót látott el.²⁹ A vár az „Il Palagio” nevet viseli a Szent István titulusú egyház mellett egy kisebb település is tartozott hozzá a középkorban, megművelt földekkel. A „Palagio di Tizzano” lehetett a szülőháza Matteo és Filippo Scolariinak, ahogy erről Jacopo di Poggio Bracciolini is tudósít.³⁰ Több bizonyíték is van arra vonatkozóan, hogy a birtok a család kezén volt. Egy 1421-es irat szerint földbirtokokat vásárolt még itt Matteo Scolari Churadino da Pardo Alamannótól.³¹ Az bizonyos, hogy a birtok és a hozzá tartozó vár 1426-ban, Matteo halálakor a tulajdonában volt, végrendeletében itt kolostort kívánt emeltetni.³² Halála után Pipó lett ingó és ingatlan vagyona nagyobb részének az örököse.³³ Pipó ugyanezen évben bekövetkezett halála után – mivel törvényes férfi utódot nem hagyott maga után – Matteo lánya, Francesca révén a Pitti családban öröklődött tovább, 1433-ban.³⁴

27 BUZÁS 2003. 378.

28 BUZÁS 2003. 380.; Ez utóbbi vár és Ozora hasonlóságát már a szerző is felvetette a 2002-ben benyújtott TDK-dolgozatában. Lásd.: „Szabályosság a várépítészetben. Az ozorai várkastély előképei” címmel megtartott OTDK előadás 2003-ban, Veszprémben. A Verrès-i várra Feld István hívta fel figyelmem.

29 Az épület megnevezése „casa da signore” egy 1433-as forrásban. STOPANI 1977. 45.

30 VIGH 1987a. 15. Ezt erősíti meg Matteo Scolari végrendelete: „Luogho daabitare posto nel popolo disanto stefano atizano”. ASF Corporazioni Religiose Soppresse dal Governo Francese (78) 316.; MOL DL 289072

31 ASF Monte Comune o delle Graticole II. 1806. p. 147. Az Alamanno ebben az esetben nem más, mint a későbbiekben is előforduló Alemanni család egy tagja.

32 12000 firenzei forintot kívánt Matteo Scolari hagyományozni a 10 szerzetessel Tizzanóban felépítendő monostornak. ASF Corporazioni Religiose Soppresse dal Governo Francese 78.(Badia) 326. 256. Balogh Jolán hivatkozott Matteo végrendeletére, melyben Tizzano birtokán kamalduli kolostort kívánt emeltetni. BALOGH 1923–1926. 173–188. Továbbá ugyanebben a végrendeletben Tizzanóban elhelyezkedő birtokról és földterületről esik szó, 4500 forint értékben. ASF Corporazioni Religiose Soppresse dal Governo Francese 78. (Badia) 326. 256v. Azonban nem bizonyos, hogy már Matteo Scolari 1426-os halála előtt nem létezhetett Tizzanóban egy szerzetes közösség, ugyanis a végrendelete egy másik változatában a következő szerepel: „achonpagna di santo stefan atizano fi(orini) 50.”. ASF Corporazioni Religiose Soppresse dal Governo Francese 78. 326. 260.

33 Filippo di Stefano degli Scolari San Giovanni negyed Chiavi kerületben adózik 60 forintra Matteo di Stefano és Andrea di Filippo Renzi Scolari örököseként. ASF Monte Comune o delle Graticole II. 994. p. 30v.; San Giovanni negyed, 1425–1426. ASF Monte Comune o delle Graticole II. 2416. p. 111.; ASF Monte Comune o delle Graticole II. 251. 119v.; ASF Carte Stroziane IV. serie 6365. 1426. március 5-i a bejegyzés.; ASF Corporazioni Religiose Soppresse dal Governo Francese 78. 326. 255.

34 ASF Monte Comune o delle Graticole II. 2416. p. 338. Francesca Amerigo di Gianozzo Pitti felesége lett, majd Tommaso di Neri di Gino Capponi. ASF Carte Stroziane II. 119.

A 16. század folyamán az Alemanni család birtokába került, ezt bizonyítja a guelf párt felmérésének felirata is.³⁵ A vázlatos rajz szerint az út mentém feküdt ebben az időben is a pár házból álló település, a domb lábánál, ahonnan mellékút vezetett egyenesen a Palagióhoz. Az épület két jól elkülöníthető szárnyból állt, a jobb oldali szárny hangsúlyosabb szerepet kapott a képen. Robosztus torony látszott a traktus bal oldalán, jobbra tőle pedig nála egy emelettel alacsonyabb, egyszintes épületrész. Mindkettő megkoronázása minden bizonnyal – a rovátkák által jelzett – pártázat lehetett. A másik épületrész alacsonyabb és filigránabb képet nyújt. A traktus bal oldalán lévő torony sokkal alacsonyabbnak és nyúlánkabbnak mutatkozik, a két torony által közrefogott – szintén pártázatos palota rész – is alacsonyabb a másiknál, ezen közepén íves lezárású kapuzat nyílt.

A következő információnk az épületről 19. századból származik, mikor a Pandolfini család birtokolta, ők átalakították a várat és a körülötte elterülő földeket villa-fattoriává, azaz egy uradalom központjává.³⁶

Az épület alapvető képe és a hozzátartozó településhez való viszonya látszólag nem változott sokat az évszázadok folyamán. A Palagio di Tizzano a Strada in Chiantiból San Polo in Chiantiba vezető út mellett helyezkedik el. Az épülettömb két nagyobb egységre osztható; északkeleten téglány alaprajzú palotaszárnyra, melyből robosztus torony emelkedik, a délnyugati traktus pedig három szárnytól körülvelt udvart foglal magába.

A délkeleti homlokzatát négyzetes torony uralja, tőle északkeletre és délnyugatra két szárny húzódik, melyek háromszintes tagolásúak, a délnyugati oldali hajszálnyival magasabb, mint a másik, de egységes kialakítású. Nyílászkeretei a homlokzaton mind egységesen díszítetlen kőkeretek a délnyugati oldalon, néhol könyöklőpáránnyal ellátva a második emeleten. Az első szint pedig piano nobile – jelleggel hangsúlyosabb keretezést kapott, érdekes módon tehát nem egy magasabb szintre került a díszesebb nyílászkeretek, így a könyöklőpárkányok is szokatlanul alacsonyan helyezkednek el. Egyetlen korai nyílás a torony negyedik szintjén látható. A kicsi, alig észrevehető bejárat az alacsonyabb traktus torony felé eső részén kapott helyet. Minden bizonnyal a 19. századi nagy átépítéskor kaphatta egységes arculatát a homlokzat, erről tanúskodnak az egybefalazott mellvédek a toronysíak alatt, továbbá – ha a 16. századi felmérés helyes – akkor a két „palotaszárny” mellvédeiből alakították ki a harmadik szintet, ennek köszönhető az ablakok nagy sűrűsége is.

A délnyugati homlokzat középső kétszintes épületrészét kétoldalról egy szinttel magasabb épületszárnyak fogják közre. A középső rész háromtengelyes, kőkeretes ablakkal ellátott az emeleti szinten, a földszinten egy kisebb bejárat és három kisebb méretű ablak látszik. A magasabb szárnyak második emeletén egy-egy kőkeretes ablak látható, a bal oldalin nagyobb kapuzat. Ennek elrendezése megerősítheti azt a feltevést, hogy a két magas épületszárny egy-egy torony lehetett, melyet egybefalaztak a többi traktussal.

A kert felőli, északnyugati homlokzat szintén két részre tagolható, a délnyugati valamivel alacsonyabb, mint az északkeleti, ugyanakkor mindkettő három szintes, a második emeleten az ablakok ritmikusan váltakoznak, az egységes palotatömb esetében egy az egyben az első emelet nyílásaival egy tengelyben helyezkednek el.

Az északkeleti homlokzata nagyon egységes, háromszintes. Az épület lábazata rézsűs felfalazást, azaz scarpé-t kapott, mindegyik szint öt tengelyes, ahol a tengelyek egy-

35 STOPANI 1977. 45.

36 A Castello di Tizzano ma San Paolo in Chiantihoz tartozik, jelenleg Elisabetta Pandolfini tulajdonában van, aki exkluzív vendégfogadásra és a bor-, valamint olajbogyótermőterülete központjaként üzemelteti az együttest. Rövid turisztikai jellegű leírás róla: Bosi 1997. 48.

másba esnek, az alsó szinten közepesen kisméretű bejárat látható, fölötté a piano nobile ablakai, az emeleten a főhomlokzaton látott egyszerű kökeretes nyílások.

Az épületről valószínűsíthető, hogy – az északkeleti oldalon elhelyezkedő – egységes palotaépület, melyhez torony csatlakozott, még a 16. század előtt épült, az alacsonyabb épületszárnyak a feltételezhetően két filigránabb toronnyal egy másik tervezőmunka eredményei lehettek. Ezeket az épületrészeket aztán minden bizonnyal a 19. században a Pandolfini család építtette egybe, s alakíttatták ki a legfelső emeletet.

Minden bizonnyal hasonlóan alakulhatott a Scolari família másik várának építéstörténeti váza is.

Andrea Scolari váradi püspök – Ozorai első fokú unokatestvére – birtokaihoz tartozott a Castello di Vicchiomaggio.³⁷ Biztos adalék ezzel kapcsolatban a váradi püspök végrendelete, melyben megbízza Pipót, hogy a birtokon kolostort építtessen a kamalduliaknak, továbbá a számos forrás, mely említi a vicchiomaggioi birtokot.³⁸ Habár Andrea Scolari általános örököse is Pipó lett, itt már bizonyosan nem Matteo lányai örökölték tovább, hanem Pipó három unokaöccse, Giovanni, Filippo és Lorenzo Scolari, hiszen egy jóval későbbi, 17. századi forrás arról tudósít, hogy a Szűz Mária parochiális egyházat – mely Vicchiomaggio területén található – 1639. május. 30-án a Scolari család tagjai visszafoglalják, mint ősi egyházukat.³⁹

A birtoktest a Le Bolle nevű tanya szomszédságában helyezkedik el, a Firenzéből Greve in Chiantiba vezető országút mellett. A Chianti hosszan elnyúló lankái itt bizonyosan Pipó idején is szőlőművelésre és olajbogyó termesztésre adhatott lehetőséget. A birtokon több korai kő és téglapalota áll, melyek gazdasági funkciót láthattak el, ahogy arról egyik fentebb idézett forrás is tanúskodik.⁴⁰ A domb tetején magasodik a kőfallal körülvett vár, kisebb kőépületek a domb lábánál, s a falon belül egyaránt, valamint egy 10. századból származó parochiális egyház.⁴¹ Az épület homlokzatán az 1438-as évszám látható és a Scolari család címerpajzsa, fölötté felirattal.⁴²

A palota épülettömbje központként magasodik a birtok fölé, az épületszárnyak négyzetes belső udvart fognak közre. Már az alaprajzból is azt a következtetést lehet levonni,

37 Andrea Scolari és Pipó kapcsolata kétséges. Az valószínűnek tűnik – ellentétben Ioan Hategan elképzelésével – hogy Andrea Scolari a tágabb család tagjának tekinthette magát, minden valószínűség szerint Pipó apja, Stefano és a váradi püspök apja, Filippo testvérek voltak. Az bizonyos, hogy Andrea – a zágrábi, majd váradi püspök – nagyapja Renzo (Lorenzo) Scolari volt. ASF Corporazioni Religiose Sopresse dal Governo Francese 78. (Badia) 326. 265. A vicchiomaggioi birtokra vonatkozóan: „posessione posta auicchio maggio chonotto poderi euno mulino sichonpero dachurado cardini...”. ASF Corporazioni Religiose Sopresse dal Governo Francese 78. 326. 260v. Az említett Curado di Piero Cardini váradi prépost volt Andrea Scolari idején. ASF Corporazioni Religiose Sopresse dal Governo Francese 78. 326. 331.

38 A végrendeletre hivatkozott Balogh Jolán is. BALOGH 1923–1926. 174. A Függelékben Andrea Scolari 1426. január 14-én kelt végrendeletének átírata. „...I tenuto ed poderi a vicchio maggio fiorini 5000...”. ASF Corporazioni Religiose Sopresse 78. (Badia) 326. 256v.; MOL DF 289072.; ASF Corporazioni Religiose Sopresse dal Governo Francese 78 (Badia) 326. 317.

39 ASF Carte Stroziane II. 50. 32. pp. 183–185.; ASF Carte Stroziane II. 50. 31. p. 181.

40 Andrea Scolari birtokán malom is volt. Lásd a 37. jegyzetet.

41 Turisztikai jellegű leírása: a Castello di Vicchiomaggio ma Greve in Chiantihoz tartozik, a tulajdonosa a Tenuta Vicchiomaggio Betéti Társaság. Bor- és olajbogyó termelésre hasznosítják a hozzá tartozó földterületet, a várban és a hozzá tartozó gazdasági épületekben pedig wellness centrumot alakítottak ki. BOSI 1997. 38.

42 A címerpajzs harántvágásokkal díszített, mely a Scolari család címe. Ezt használta Ozorai Pipó is, de a firenzei Borgo Albizzin található Palazzo degli Scolari esetében a címer kiegészült a sárkánnyal és díszes sisakkal: LÓVEI 1987. 148–179., valamint Ulrich Richental konstanzi zsinatról szóló krónikájában a magyar bárói címerek között Pipóét is ábrázolta. JÉKELY 2006. 299–310.

hogy az épület nem egy tervezői munka eredménye. Déli részét egységes négyszög alaprajzú épülettömb foglalja el, három szintre tagolva: egy pinceszint, melynek ablakai a lábazati részen nyílnak, egy piano nobile és egy felső emeleti szintre tagolható. Az épület északi része három épületszárnyból áll, melyek középső udvart fognak közre, a keleti oldalon torony emelkedik.

A jelenlegi főbejárat az épület nyugati homlokzatán helyezkedik el, mely két szintes tagolású. A homlokzat déli oldalán a földszinten kaptak helyet a hangsúlyosabb reneszánsz ablakkeretek, az emeleti szinten díszítetlen kőkeretek. Ugyanakkor a bejáratától délre a homlokzaton néhány kisebb korábbi középkori nyíláskeret is látható. Az északi homlokzat kétszintes, öttengelyes, középen bejárati ajtóval, földszinti részén ugyanazon stílusú reneszánsz ablakkeretek, mint a nyugati oldal esetében. Az emeleten díszítetlen kőkeretek, kisebb méretű ablakokkal váltakozva.

Az északi homlokzaton világosan elválik egymástól az északi épületszárny, mely enyhén rézsűs felfalazású, valamint a torony – egyenes lábazati résszel – és a déli épületszárny, mely scarpę-t kapott. A torony ötszintes, a második szinten helyezkednek el a piano nobile ablakai, lezárása pártázatos. Az másik két szárny háromszintes, középső szinten a nyugati és északi oldalon megfigyelt reneszánsz ablakkeretekkel. A déli oldal ablakai három szinten helyezkednek el, szabálytalan rendszerben és stílusban, középen szintén egy bejárati ajtóval, alul a reneszánsz keretekkel.

Mindezekből arra lehet következtetni, hogy az épület déli szárnya, s talán a nyugati egy része is középkori előzményekre vezethető vissza. Az egységes épülettömbként megjelenő palazzora és a mellette álló magas, karcsú toronyra párhuzamot találhatunk Vicopisano palazzójában, vagy a „Castello di Trebbio” erődített villájában.⁴³ Minden bizonnyal az épület egységesebb arculatát – így a jelenlegi belsőépítészeti megoldásokat: kőkeretes kandallókat, peducciók hordozta boltozatot – a kőkeretek cseréjét a reneszánsz idejét készíttethette el a tulajdonos.

A jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján azonban csak annyi azonosság állapítható meg Ozora, Vicchiomaggio és Tizzano esetén, hogy mindhárom épületnek lehetett egy palazzo típusú épületszárnya, minden bizonnyal két szinttel és pártázatos lezárással. Továbbá mindhárom épület esetében valószínűsíthető egy cortile típusú belső udvar megléte, középen esőelvezetővel és kúttal. S legalább egy-egy oldalon rézsűs felfalazás, scarpatura látható.

A kutatás folytatását a szétszórtan elhelyezkedő levéltári források további felderítése jelentheti. Továbbá elengedhetetlen a részletesebb építészeti és belsőépítészeti elemzés, falkutatás, melyet döntően a jelenlegi tulajdonosok jóakarata határoz meg.

43 NALDINI, MAURIZIO–TADDEI, DOMENICO: Torri. Castelli. Rocche. Fortezze. Guida a mille anni di architettura fortificata in Toscana. Castella 80. Firenze, 2003.; BATTISTI 1981. 235.

Irodalom

- BALOGH 1923–1926 BALOGH JOLÁN: Andrea Scolari váradi püspök mecénási tevékenysége. *Archaeológiai Értesítő* 1923–1926.
- BALOGH 1966 BALOGH JOLÁN: Művészet Mátyás király udvarában. I. kötet Budapest, 1966.
- BATTISTI 1981 BATTISTI, EUGENIO: Brunelleschi. The Complete Work. London, 1981.
- BOSI 1997 BOSI, ENRICO: Der Chianti der Schlösser. Ein Weg in der Landschaften des Chiantis zwischen alten und bezaubernden Schlössern. Calenzano, 1997.
- BUZÁS 2003 BUZÁS GERGELY: Királyi várak a késő középkorban. In: A középkor és a kora újkor. Szerk. Laszlovszky József. In: Magyar régészet az ezredfordulón. Szerk. Visky Zsolt. Budapest, 2003.
- CAPPONI 1990 CAPPONI, GINO: Storia della Repubblica di Firenze. II. kötet. La Spezia, 1990.
- CARDINI 1994 CARDINI, FRANCO: Storie fiorentine. Firenze, 1994.
- ENGEL 1987 ENGEL PÁL: Az utazó király: Zsigmond itineráriuma. In: Művészet Zsigmond király korában 1387–1437. Szerk.: Beke László–Marosi Ernő–Wehli Tünde. Budapest, 1987.
- ENGEL 2003 ENGEL PÁL: Ozorai Pipó. Ozorai Pipó emlékezete. In: Honor, Vár, Ispánság. Válogatott tanulmányok. Szerk. Csukovits Enikő Budapest, 2003.
- FABRICZY 1892 FABRICZY, CORNEL VON: Filippo Brunelleschi und sein Lebe und Werke. Stuttgart, 1892.
- FELD 1990 FELD ISTVÁN: A 15. századi castrum mint kutatási probléma. In: Castrum Bene 2/1990. Várak a későközépkorban. Die Burgen im Spätmittelalter. Hg. von Juan Cabello. Budapest, 1992.
- FELD 2000 FELD ISTVÁN: Ozora. Várkastély. Budapest, 2000.
- FELD 2003 FELD ISTVÁN: Az ozorai várkastély története. *Műemlékvédelem* XLVII. (2003) 1.
- FELD–KOPPÁNY 1987 FELD ISTVÁN–KOPPÁNY TIBOR: Az ozorai vár. In: Művészet Zsigmond király korában 1387–1437. Tanulmányok. Szerk. Beke László–Marosi Ernő–Wehli Tünde. Budapest, 1987.
- FELD–KOPPÁNY 1987b FELD ISTVÁN–KOPPÁNY TIBOR: Az ozorai vár. In: Ozorai Pipó emlékezete. Szerk. Vadas Ferenc. Szekszárd, 1987.
- HATEGAN 1997 HATEGAN, IOAN: Filippo Scolari. Un condottier italian pe meleaguri dunărene. Timișoara, 1997.
- JÉKELY 2006 JÉKELY ZSOMBOR: A Zsigmond-kori magyar arisztokrácia művészeti reprezentációja. In: Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387–1437. Kiállítási katalógus. Szerk. Takács Imre. Budapest–Luxemburg, 2006.
- KISS 1989 Dino Compagni krónikája korának eseményeiről. Fordította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: KISS ANDRÁS. H. n. 1989.
- KOPPÁNY 1979 KOPPÁNY TIBOR: Filippo Scolari ozorai vára. *Műemlékvédelem* XXIII. (1979)

- KOPPÁNY 1994 KOPPÁNY TIBOR: Az ozorai vár. In: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon. 1000–1541. Budapest, 1994.
- LICHNER 1918-1921 LICHNER, A.: Il Tempio degli Scolari: In: Atti della Societa colombaria di Firenze, 1918–1919/1919–1920.
- LŐVEI 1987 LŐVEI PÁL: A Sárkányrend fennmaradt emlékei. In: Művészet Zsigmond király korában. Katalógus. I. kötet. Szerk. Beke László–Marosi Ernő–Wehli Tünde. Budapest, 1987.
- LUKCSICS 1931, 1938 LUKCSICS PÁL: A XV. századi pápák oklevelei. I-II. Olaszországi Magyar Oklevéltár. Budapest, 1931., 1938.
- MAROSI 1984 MAROSI ERNŐ: Zsigmond király Avignonban. In: Ars Hungarica, 1984.
- MAROSI 1987 MAROSI ERNŐ: Világi építészet a 14. század fordulóján: Magyarországi művészet 1300–1470. Szerk. Marosi Ernő. Budapest, 1987.
- PACCIANI 1981 PACCIANI, RICCARDO: Military Works II. The Signa and Chianti Areas. In: Brunelleschi. The Complete Work. London, 1981.
- STALEY 1906 STALEY, EDGUMBE: The Guilds of Florence. London, 1906.
- STOPANI 1977 STOPANI, RENATO: Medievale „Case da Signore” nella campagna fiorentina. Firenze, 1977.
- TEKE 1995 TEKE ZSUZSA: Firenzei üzletemberek Magyarországon. 1373–1403. *Történelmi Szemle* XXXVII. (1995) 2.
- VAYER 1962 VAYER LAJOS: Masolino és Róma. Mecénás és művész a reneszánsz kezdetén. Budapest, 1962.
- VÍGH 1987a Filippo Scolari, ragadványnevén Spano úrnak, firenzei polgárnak az élete. Írta és összeszerkesztette Jacopo Poggio úr fia, latinról firenzeire fordította Bastiano Fortini. Fordította: VÍGH ISTVÁN. In: Ozorai Pipó emlékezete. Szerk. Vadas Ferenc. Szekszárd, 1987.
- VÍGH 1987b Filippo Scolari úr élete. (Névtelen, 15. századi firenzei szerzőtől) fordította: VÍGH ISTVÁN. In: Ozorai Pipó emlékezete. Szerk. Vadas Ferenc. Szekszárd, 1987.
- VÍGH 1987c Filippo Scolarinak, ismertebb nevén Pippo Spanonak élete írta Domenico Mellini Firenzében, Giorgio Marescottonál. Fordította: VÍGH ISTVÁN. In: Ozorai Pipó emlékezete. Szerk. Vadas Ferenc. Szekszárd, 1987.
- WENZEL 1863 WENZEL GUSZTÁV: Ozorai Pipó. Magyar történelmi jellemrajz Zsigmond király korából. Pest, 1863.
- WENZEL 1884 Okmánytár Ozorai Pipó történetéhez. I-IV. Közli: WENZEL GUSZTÁV. *Történelmi Tár* 1884.
- ZSO III. Zsigmond kori oklevéltár. III. Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette: BORSA IVÁN. Budapest, 1993.

A Palagio di Tizzano délkelet (fent) és északkelet felől (lent)

*A Castello di Vicchiomaggio
dél felől*

*A Castello di Vicchiomaggio
déleket felől*